

ПІДГОТОВКА КАДРІВ ДЛЯ ВУГІЛЬНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ ОСВІТИ УКРАЇНИ.

Конкуренція країн в економічній області зводиться в сучасних умовах ринкового господарства до конкуренції в галузі науки і техніки і, як наслідок, до конкуренції в галузі підготовки та організації використання кваліфікованих, перш за все, інженерно-технічних кадрів. Українська система освіти, на відміну від зарубіжних, визрівала в надрах державно-політичної системи, докорінно відрізнялася від існуючої нині. Це стало однією з причин того, що проведені в країні соціально-економічні перетворення висунули на перший план ряд проблем, пов'язаних з функціонуванням і розвитком системи освіти як галузі національної економіки.

Входження системи освіти в нові соціально-економічні умови породило безліч проблем, вибір шляхів вирішення яких, безумовно, пов'язаний, на нашу думку, як з вивченням досвіду функціонування освітніх систем в країнах з ринковою економікою, так і з розробкою теоретико-методологічних основ економіки та принципів управління освітою в сучасних умовах.

Поява та стрімкий розвиток високих технологій, зростання рівня технічної оснащеності виробництва, забезпечення високих темпів розвитку науки і техніки, зумовлені необхідністю досягнення конкурентоспроможності вітчизняного виробництва та сфери послуг, вимагають наявності кваліфікованих інженерно-технічних кадрів і відповідної системи їх підготовки. У зв'язку з цим при переході суспільства з індустріальної в постіндустріальну стадію існування освітні послуги, що надаються технічними вузами, стають найважливішим фактором формування і розвитку економічного потенціалу країни.

На вищі навчальні заклади покладається відповідальність за створення системи відбору і підготовки інтелектуальної еліти країни.

Однак призначення української вищої освіти необхідно розглядати значно ширше даної прагматичної ідеології, спрямованої на формування інтелектуальної еліти країни. Суспільна та соціальна значимість вітчизняної вищої школи зумовлюється виконанням нею ряду специфічних функцій.

В даний час у більшості країн світу освіта розглядається також як «соціальне благо»[2], яка виконує наступні функції:

- Оптимізаційну (завдяки знанням, діяльність у будь-якій сфері стає більш ефективною і раціональною);
- Економічну (із зростанням загальної та професійної культури індивідів збільшуються його доходи);
- Соціальну (завдяки освіті, значно полегшується процес соціалізації індивіда, обумовлюючи тим самим стабільність перспектив розвитку суспільства);
- Функцію безпеки (освіта як соціальний інститут захищає індивіда від загроз з боку внутрішніх і зовнішніх факторів впливу).

Структурне реформування економіки, викликане її переходом до ринкового механізму регулювання, спричинило певні негативні зміни на ринку праці України, що через зниження промислового потенціалу країни, скорочення виробництва, структурну диспропорцію і розбалансованість економічних зв'язків знаходять своє відображення в існуючій незайнятості населення, наявності безробіття, прихованої зайнятості та інших негативних тенденцій.

У доповіді МОП «Глобальні тенденції молодіжної зайнятості у 2010 році» наголошується, що підвищення рівня безробіття відбулось у всіх країнах світу, але найбільше зростання цього показника - з 11,9% до 13,1% за період 2007-2010 рр. - було зафіксовано серед молоді. Загалом у 2010 році чисельність безробітних у світі склала 205 млн. осіб, з них 78 млн. - це молоді спеціалісти, що озброєні новими знаннями та прагнуть працювати.

За даними Державної служби статистики України, рівень безробіття серед молоді 15-24 років у 2010 році становив 17,4% економічно активного населення відповідної вікової групи, що на 4,7 в. п. більше середньосвітового рівня. Зростання молодіжного безробіття в окремих країнах, у тому числі й в Україні, супроводжувалося скороченням інвестицій в освіту, перетоком молоді до сектору неформальної зайнятості, неефективним використанням людського капіталу, соціальною нестабільністю, зміною освітніх та професійних орієнтирів тощо. Серед негативних наслідків безробіття варто відмітити «відтік мізків», проблеми у створенні сім'ї, розлучення, занепад моральних норм, підвищення рівня злочинності, суїцид, зневіру, посилення соціальної напруги тощо. Саме тому головним пріоритетом 2011 року МОП оголосила зайнятість молоді[3].

Разом з тим, тільки наявність висококваліфікованих кадрів, здатних грамотно і чітко формулювати задачі й знаходити способи їхнього вирішення може сприяти більш швидкому подоланню економічної кризи в країні, зростанню її економічного потенціалу.

У цих умовах визначення потреби та перспективної чисельності спеціалістів з вищою освітою на ринку праці України має особливу актуальність для оцінки трудових резервів вищої кваліфікації в країні, розвитку її продуктивних сил і забезпечення зайнятості.

Необхідно знати, яка кількість спеціалістів з вищою освітою і якої кваліфікації буде на ринку праці України для того, щоб забезпечувати, по-перше, потреби матеріальної і нематеріальної сфер виробництва необхідними фахівцями, а, по-друге, зайнятість підготовлених спеціалістів з вищою освітою відповідно до отриманого фаху й кваліфікації.

Особливу актуальність також набуває і питання гнучкого реагування системи підготовки фахівців на вимоги, що змінюються, і потреби ринку праці в Україні, а також проблеми регіонального забезпечення спеціалістів як одного з головних чинників ефективного розвитку галузей економіки в країні.

Значний внесок до вирішення питань функціонування ринку праці в країні, без якого неможливо в даний час розробити проблему забезпечення потреб галузей економіки в кадрах спеціалістів з вищою освітою, внесли такі відомі вітчизняні вчені, як С.І. Бандур, Д.П. Богиня, І.К. Бондар, В.С. Васильченко, В.М. Данюк, Г.А. Дмитренко, Е.М. Лібанова, В.В. Онікієнко, М.В. Шаленко, В.М. Шамота та інші. Питання, пов'язані з формуванням ринку праці спеціалістів з вищою освітою та розвитком вищої школи в країні, висвітлювали такі вчені, як Н.Ю. Бутенко, О.А. Грішнова, М.І. Долішній, С.М. Злупко, В.Є. Козак, В.І. Куценко, В.М. Новіков, А.І. Селезньов, А.Г. Янковий і інші.

Питаннями забезпечення потреб економіки у спеціалістах з вищою освітою за часи існування СРСР займалися такі вчені, як Д.І. Валентей, А.С. Головачов, С.І. Гусятинер, Є.М. Жильцов, А.П. Іванов, В.Г. Ляляєв, І.А. Лясников, В.М. Маневич, Е. Р. Саруханов, В.В. Томілов, Г.І. Ушаков, А.С. Шуруєв, Д.І. Чупрунов та інші.

Об'єктом дослідження є спеціалісти з вищою освітою як певна категорія загальнонаціонального або регіональних ринків праці.

Предметом дослідження є механізм підготовки кадрів для вугільної промисловості в умовах реформування освіти України формування чисельності спеціалістів з вищою освітою.

Система підготовки кадрів в Україні відображає загальноосвітні тенденції. Наша держава використовує програмні документи ЮНЕСКО щодо розвитку системи підготовки кадрів, доповідь Міжнародної комісії про освіту для XXI століття «Освіта: схований скарб», заключну доповідь Всесвітньої конференції з вищої освіти ЮНЕСКО, що відбулася в жовтні 1998 р. в Парижі. До речі, в останньому документі викладені основні принципи, на основі яких можна було б побудувати процес здійснення реформ і розвитку системи підготовки кадрів у відповідності з потребами XXI століття, з урахуванням тенденцій розвитку вищої освіти, серед останніх варто, на наш погляд, виділити наступні:

- широка диверсифікація вищої освіти – багатоваріативність, різноманіття, багатомодельність;

- неперервна адаптація навчальних програм до майбутніх потреб, підвищення адекватності вищої освіти перспективам соціально-економічного розвитку;
- реалізація установки на виховання студентів у дусі громадянськості та підготовки їх до активної участі в житті суспільства;
- надання студентам оптимального діапазону вибору, створення умов для гнучкості та багатоваріантності у термінах початку та завершення вищої освіти;
- розширення доступу до вищої освіти на засадах справедливості – «вища освіта не для обраних, а для здібних»;
- підхід вищої освіти до парадигми «освіта протягом усього життя»;
- орієнтація вищої освіти на студента;
- формування необхідного потенціалу і стратегій розвитку на основі соціального партнерства, розширення зв'язку зі світом праці;
- подолання вузькоекономічної орієнтації в діяльності вищих навчальних закладів і підготовці кадрів;
- посилення направленості на міждисциплінарні, багатодисциплінарні і трансдисциплінарні освітні програми;
- підвищення уваги до підготовки спеціалістів у нових технологічних та управлінських областях;
- формування нового навчального середовища, заснованого на сучасних технологіях і нових видах освітніх послуг тощо [2,7].

Намагання до якості освіти збережуться і в майбутньому, в перспективі. Документи ЮНЕСКО мають установку на розуміння якості як категорії, що охоплює всі основні функції та напрями діяльності, зокрема:

- якість викладання;
- якість відповідності персоналу і програм;
- якість навчання як результат викладання і досліджень.

Отже, для успішної реалізації своїх функцій у сучасному суспільстві освітні установи повинні бути здатні ефективно реагувати на зміни, що відбуваються на ринку освітніх послуг і ринку праці, адаптуватися у швидко мінливих умовах, враховувати регіональні потреби ринку праці, а також оволодівати більш ефективними інформаційно-комунікативними технологіями в освіті.

Донецький економічний регіон має найвищий рівень економічного розвитку на Україні. Основними міжгалузевими комплексами є енергетична, металургійна, машинобудівельна, хіміко-індустріальна. В структурі паливної промисловості переважає вугільна - коксівне вугілля добувають в Донецькій області. Тому підготовка інженерно-технічних кадрів має стратегічне значення.

Починаючи з 1959 року освітні послуги з підготовки інженерних кадрів надає Красноармійський індустріальний інститут (наказ (№ 27-02) від 2005 року). Спочатку це був опорний Навчально-консультаційний пункт Дніпропетровського гірничого інституту. Створення НКП було відповіддю на потреби підприємств регіону, яким край необхідні були інженерні кадри. Це був важливий крок у процесі розвитку технічної освіти в регіоні, зважаючи на те, що її можна було отримати без відриву від виробництва. Актуальною вбачається і сучасна концептуальна лінія інституту - надання освітніх послуг за місцем проживання і максимальне наближення навчання до виробництва.

Важливе значення в цьому плані має щорічна профорієнтаційна робота з молоддю в шахтарських містах і селищах. Правильна та вчасна організована профорієнтаційна робота, що проводиться як середніми навчальними закладами, так і вищими, здатна вирішити багато проблем, а головне виправити дисбаланс між попитом на освіту та її пропозицією.

Серед молоді вже склався певний поділ спеціальностей на «престижні», «не престижні» та ті, які абітурієнти обирають під впливом батьків. Найчастіше до тих, що є престижними, відносять такі як юрист, економіст, журналіст, ІТ-спеціаліст, дизайнер тощо. В

підтвердження цьому можна навести результати он-лайн опитування, що проводиться на сайті профорієнтації з серпня 2007 року[6].

Але данні Центрив зайнятості підтверджують зворотну інформацію. У структурі підготовки фахівців найбільшу частку мають такі напрями, як економіка (32%) та інженерія (23%), а у державній службі зайнятості зареєстровано 44% випускників, які закінчили навчання у вищих навчальних закладах за напрямом "економіка". Вищі навчальні заклади готують фахівців-економістів, які не можуть сьогодні знайти собі роботу і переходять у розряд безробітних. Така ситуація призводить до неефективного витрачання як бюджетних, так і приватних коштів, які спрямовувалися на підготовку непотрібних фахівців, а з іншого боку - роботодавці недоотримують потрібних висококваліфікованих фахівців.

Сучасний ринок праці найбільше потребує робітників металургійних і машинобудівних професій (99,9 тис. осіб), а також робітників з видобутку корисних копалин і на будівництві (74,1 тис. осіб). При вивченні регіонального попиту у фахівцях зі спеціальності «Розробка родовищ та видобування корисних копалин» було встановлено, що для вугільних підприємств регіону необхідні наступні гірничі кадри: гірничі майстри, змінні інженери, інженери з впровадження нової техніки, інженери виробничого відділу, інженери дільниць, заступники начальника дільниці. Вугільні підприємства регіону щорічно потребують біля 30 гірничих інженерів-шахтобудівників.

Причина нестачі кадрів з даних спеціальностей вбачаються в тому, що ці професії не є дуже привабливими та популярними серед молоді через невисокий рівень заробітної плати, важкі умови праці, що стають причиною не тільки звільнення працівників, а й неможливості заповнення вакансій у майбутньому. Але ж для організації виробництва і управління технічними дільницями гірничих підприємств необхідне постійне забезпечення інженерними кадрами. Причому в умовах стабілізації і підйому вугільної промисловості України ця теза має актуальне значення. Тому для підвищення престижності шахтарської праці в 2008 році Верховна Рада прийняла відповідний закон «Закон про престижність шахтарської праці», який надав певні пільги для абітурієнтів – шахтарів, та дітей-шахтарів.

Сьогодні Красноармійський індустріальний інститут має більше можливостей розвивати гірничу освіту, враховуючи потреби ринку та роботодавців, готувати власні інженерні кадри, які вирости серед шахтарів.

Табл. 1. Освітньо-кваліфікаційний рівень бакалавра. Ліцензовані обсяги 2011 -2012рр.[1].

Галузі знань		Напрями підготовки		Ліцензовані обсяги		Нормативні терміни навчання	
Шифр	Найменування	Код	Назва	Денна форма навчання	Заочна форма навчання	Денна форма навчання	Заочна форма навчання
факультет: «Технології і організації виробництва», «Дистантного і заочного навчання»							
0305	Економіка та підприємництво	6.030504	Економіка підприємства	35	35	4	4
		6.030509	Облік і аудит	-	50	-	4
0306	Менеджмент і адміністрування	6.030601	Менеджмент	50	50	4	4
0503	Розробка корисних копалин	6.050301	Гірництво	80	80	4	5
0505	Машинобудування та матеріалообробка	6.050503	Машинобудування	50	50	4	5
0507	Електротехніка та електромеханіка	6.050702	Електромеханіка	25	25	4	5

Становлення конкурентоспроможного фахівця є спеціально організований освітній процес формування професійних і особистісних компетенцій спеціаліста. Даний освітній процес має враховувати зовнішні та внутрішні фактори ринку, а також вимог самої професії.

В умовах інформаційної насиченості, швидкого старіння знань необхідно впроваджувати перманентну освіту, коли молодий фахівець повинен бути підготовленим до самостійного добування нових знань. Для цього найперше, що потрібно зробити - це навчити майбутніх спеціалістів вчитися.

Уміння вчитися включає декілька видів навчальної діяльності, різних за своїм призначенням:

- пошук нової інформації, який потребує уміння працювати в бібліотеці, конспектувати, аналізувати;
- засвоєння знань за допомогою розв'язання типових задач, тестів, контроль за процесом розв'язання, корегування при виникненні помилок;
- готовність до колективної діяльності, набуття знань з теорії та практики управління колективом, які відповідають вимогам міжнародного менеджменту.

З впровадженням основних засад Болонської системи, а саме кредитно – модульної системи, навантаження дисципліни в інституті включає як аудиторну, так і самостійну роботу студентів. При чому, якщо на першому курсі на самостійне опрацювання передбачено близько 47%, то у магістрантів – 56%.

Молодий фахівець також повинен відповідати вимогам державного стандарту, який включає:

- високий рівень політичної культури, що дозволяє організувати роботу колективу, який складають працівники з різними політичними поглядами;
- професійну компетентність, уміння використовувати теоретичні знання у виробничій діяльності;
- організаційні здібності, уміння створювати мотиви діяльності, визначати пріоритети, володіти основами знань про підприємливість;
- уміння використати національну спадщину в галузі загальноприйнятих людських цінностей;
- особисті якості: високий рівень освіченості, культури, воля, справедливість, тактовність тощо.

Досвід європейських країн вказує на дієвість моделі інноваційної освітньої траєкторії, яка дозволяє випускнику отримати не тільки фундаментальну освіту, а й сформувати додаткові професійні і загальнокультурні компетенції, здатність до творчості, інновацій, включаючи навички проектної роботи.

На відміну від індивідуальних навчальних планів, інноваційні освітні траєкторії складаються не тільки для окремого студента, а й для студентської групи, «занурюючи» студентів у формат командної роботи.

Сучасний ринок праці вимагає від випускника професійної та особистої компетенції. 37,5% роботодавців вважають, що випускник перед початком роботи повинен пройти практику в даній організації, 22,5% респондентів вважають, що випускнику ВНЗ досить переддипломної практики в будь-якій організації, а 10% - що потенційний співробітник повинен мати досвід роботи за фахом не менше року з умовою проходження практики на даному підприємстві. Це вказує на необхідність здійснення комплексної, різнобічної взаємодії вузів з ринком праці, підприємствами.

Якість підготовки кадрів тісно пов'язана з якістю інфраструктури та навчального середовища. У якості підготовки кадрів важливу роль відіграє активна взаємодія академічної спільноти з економічними партнерами. Ця взаємодія поширюється на викладання, технічний розвиток, організацію навчання, формування інституціональних структур нового типу, встановлення численних, обов'язково формальних, зв'язків з організаціями, діловими колами і промисловим сектором.

Така активна взаємодія передбачає неперервний аналіз потреб у програмах навчання, підготовці кадрів та їх перепідготовці. Вона вимагає використання методів адекватного визнання трудового досвіду, пов'язаного з навчальною діяльністю студентів і педагогічною діяльністю викладачів. У цьому контексті вища освіта має пристосувати свої структури і механізм підготовки до нових потреб чи створити нові форми освіти на основі таких

критеріїв, як гнучкість, відповідність потребам в області зайнятості, врахування неоднозначності контекстів і контингенту. У Всесвітній декларації про вищу освіту для ХХІ ст. говориться про необхідність досягнення партнерства на основі загальних інтересів, взаємної поваги довіри, що має бути основним методом оновлення вищої освіти.

В умовах жорсткої конкуренції ВНЗ необхідно вести пошук нових сфер діяльності для випускника, визначати стратегію відносин з ринком праці. Через це кожен ВНЗ має приймати участь в апробації «випереджальних» освітніх програм, спрямованих на підготовку нових спеціалістів з інтегрованих галузей знання, розширювати межі спеціальностей, впроваджувати нові дисципліни. Що в значній мірі залежить від гнучкості кадрового потенціалу самого ВНЗ, здатності викладачів опановувати та розробляти нові дисципліни. Враховувати насиченість та корисність кожної дисципліни для певного напрямку підготовки студентів.

Красноармійський індустріальний інститут має певний досвід розробки і впровадження інноваційних освітніх технологій, які допомагають суттєво підвищити якість освітніх послуг.

В інституті впроваджено кредитно-модульну систему організації навчального процесу відповідно до вимог Болонської конвенції. Опрацьовано нові концепції і технології підготовки фахівців, освітньо-професійні програми, створено навчальні плани для всіх спеціальностей, триває робота зі створення навчально-методичних комплексів дисциплін.

У навчальному процесі широко використовуються *активні засоби навчання*, серед яких

- інтегральні, проблемні і відкриті лекції, семінарські заняття у формі дискусій і прес-конференцій, які реалізують принципи діалогічного спілкування між викладачами і аудиторією, активізують індивідуальну роботу студента;

- технологія проблемного навчання, яка спрямована не на передачу готової інформації, а на отримання студентами нових знань та умінь за допомогою розв'язання теоретичних та практичних проблем;

Але залишається і відкрите поле у використанні новітніх педагогічних методик: „мозкового штурму”, елементів дидактичних та операційно-рольових ігор, імітація виробничих ситуацій, дидактична система ігрових методів поетапного контролю знань; кейс-технологія, за якої навчально-методичні матеріали чітко структуровані і відповідно комплектуються у спеціальний набір (кейс) і надаються студентові для самостійного навчання з періодичними консультаціями;

У навчально-виховному процесі широко використовуються *сучасні інформаційні технології*, елементи дистанційної освіти.

Електронні навчальні матеріали розміщено у локальній мережі інституту. Доречним було б створення локальних мереж студентських гуртожитків.

Має інститут і досвід по впровадженню системи Moodle (Modular Object-Oriented Dynamic Learning Environment) – модульне динамічне об'єктоорієнтоване середовище для навчання – програмний комплекс для організації дистантного навчання в мережі Internet та локальних мережах. Ця програма дозволяє інтегрувати навчання повністю в комп'ютерну мережу, використовуючи веб-технології.

Студенти в процесі навчання отримують доступ до багатьох ресурсів. Викладачі отримують можливість організувати процес навчання, використовуючи можливості Moodle: проведення семінарів, тестів, заповнення електронних журналів, включення в навчання різноманітних об'єктів та посилань з інтернету тощо. На основі даної оболонки розроблені навчальні курси які використовуються студентами при вивченні дисциплін «Інформатика і комп'ютерна техніка», «Теоретична механіка» «Історія української культури»(для заочного відділення) тощо.

Таким чином, досить гострою й актуальною залишається проблема підготовки кадрів у вищих навчальних закладах. Цьому має сприяти активне впровадження тристоронніх договорів «студент – роботодавець – вищий навчальний заклад» із відображенням у них прав та обов'язків кожної із сторін. Міністерству освіти України, Національній академії наук

України за участю провідних технічних вузів доцільно було б розробити концепцію технічної університетської освіти, яка б поєднувала глибоку фундаментальну та професійну підготовку кадрів та направлена на формування у студентів навичок і вмінь наукової, практичної та інноваційної діяльності[4].

Забезпеченню підготовки фахівців високої якості має сприяти інтеграція вищих навчальних закладів, академічних і галузевих секторів науки, промисловості, бізнесу. У цьому контексті особливого значення має впровадження у діяльність вищих навчальних закладів інноваційних технологій. Подолання цих та інших недоліків сприятиме інтеграції освіти та науки, залученню роботодавців до підготовки фахівців, прискоренню формування конкурентноздатної головної продуктивної сили суспільства.

Список літератури.

1. Додаток 3.1 правил прийому в ДонНТУ 2011р.
2. Доклад международной комиссии по образованию, направленный ЮНЕСКО «Образование: скрытое сокровище». ЮНЕСКО, 1997.[електронний ресурс]. Режим доступу: <http://ru.iite.unesco.org/library/item/472/>
3. Ільч Л. Розвиток молодіжного ринку праці: сучасний стан, тенденції та перспективи. / Л.Ільч. // Україна: аспекти праці. - № 8, 2011. – С.12-20.
4. Лук'янов В. Нововведення в освітній сфері: сучасний стан і проблеми / [Лук'янов В., Брецько Ф., Лоха Л. та ін.] // Голос України. – 2009. – №155. – С. 7.
5. Майер Г.В., Маковеева В.В. О роли вузов в подготовке конкурентоспособных кадров для новой экономики / Г.В. Майер, В.В.Маковеева. [електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.lib.tsu.ru/mminfo/2011/000393746/01/image/01-017.pdf>
6. Освітній портал. [електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.osvita.org.ua/articles/644.html>
7. Реформы и развитие высшего образования: Программный документ ЮНЕСКО, 1995 [електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.e-joe.ru/sod/99/4_99/st180.html